

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҲ

Илимий-методикалық журнал

№ 5/2 2024

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5/2-сан

*Ўзбекистон Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқаргы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы сууалық берилген.*

5/2-сан 2024
октябрь

Шөлкемлестіріуішлер:

*Қарақалтақстан Республикасы Халық билимлендириуі Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалтақстан филиалы*

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Захия НАРИМБЕТОВА
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Айтмурад АЛЬНИЯЗОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Сапардурды АБАЕВ	Сафо МАТЧОН
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Шукурулло МАРДОНОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Абдулхамид МИРЗАЕВ
Мавлюда АЧИЛОВА	Камаладин МАТЯКУБОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Алима МАТКАРИМОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Барлықбай ПРЕНОВ
Интизар АБДИРИМОВА	Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Рағно ОРИПОВА
Марифжон АХМЕДОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Умида БАХАДИРОВА	Норим РАХМАНОВ
Фархад БАБАШЕВ	Мукаддас РАХМАНОВА
Ботир БОЙМЕТОВ	Дурдона РАХМАТУЛЛАЕВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Светлана СМЕРНОВА (Москва, Россия)
Шахло БОТИРОВА	Феруза САПАЕВА
Комил ГУЛЯМОВ	Мухаббат САЛАЕВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Қаххор ТУРСУНОВ
Аскар ДЖУМАШЕВ	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Дилдора ДАВРОНОВА	Нурзода ТОШЕВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Қуанишбек ТУРЕКЕЕВ
Алишер ЖУМАНОВ	Тажибай УТЕБАЕВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Саодат ТОШТЕМИРОВА
Холбой ИБРАГИМОВ	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Шохида ИСТАМОВА	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Умида ИБРАГИМОВА	Амангелди КАМАЛОВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Ризамат ШОДИЕВ
Джавдод ПУЛАТОВ	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Пердебай НАЖИМОВ	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Асқарбай НИЯЗОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Сабит НУРЖАНОВ	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
	Гавхар ЭШЧАНОВА
	Қонысбай ЮСУПОВ

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ ӘДЕБИЯТ

Alniyazov A.I. Ana tilinde ózinshe pikirlewdi rawajlandırıw máseleleri	8
Suyunov B.T. Lakunar birliklar tezaurusi	16
Shofqorov A.M. Kelishik kategoriyasining o'rganilish tarixiga doir	20
Xudaykulov Sh.U. Xorijiy til ta'limida kognitiv-kommunikativ yondashuv	26
Hafizova M.A. Tarjima va badiiy mahorat	34

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Abdullayeva M.R. Pedagogik yo'nalishdagi talabalarning huquqiy kompetensiyalari muhim xususiyatlari	41
Baxodirova U.B. Bo'lajak biologiya o'qituvchilarini tayyorlashda virtual ta'lim texnologiyalardan foydalanish muammolari	47
Shonazarova S.R. O'quv jarayonida falsafiy aksiologik yondashuvni takomillashtirishning pedagogik shart - sharoitlari	55
Sabirova O. Sh. Zamonaviy ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish	61
Bozorov H.N. Nofizik ta'lim ta'lim yo'nalishlarining malakaviy tavsiflari tahlili, kasbiy kompetensiyalar tuzilmasi va ierarxiyasi	66
Nigmanova U.B. Bo'lg'usi o'qituvchilarda milliy o'zlikni anglash kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmini tadbiq etish yo'llari	72
Alimov M. Iqtidorli yoshlar-kelajagimiz poydevori	77
Qurbonova M.E., Abdulaxatova M.A. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri usulida talabalarga kimyo fanini o'qitishda o'quv faoliyatini tashkil etish va takomillashtirish masalalari	81
Qurbonova M.E., Abdulaxatova M.A. Klaster yondashuvi asosida bo'lajak kimyo fani o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish	85
Arslonova G.K. Individual ta'lim muhitida talabalarning kasbiy-ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalari	90
Matkarimova M.K. Ingliz tili fanini o'qitishda o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish	96
Umirova N. J. Individual yondashuv asosida bo'lajak maktab o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi	101
Эшанев Н.Ж. Замонавий инновацион таълим муҳитида мобил мутахассис тайёрлашнинг ижтимоий зарурат эканлиги илмий тадқиқотларда ақс этиши	105
Sa'dullayeva M.H. Mukammal xotira va eslab qolish sirlari	114
Mirzakarimov X.Yu. Talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishning konseptual jihatlari	122
Eshnaev N.J. OTMlarda mobil mutaxassis tayyorlash va kasbiy yo'nalganlikning ilmiy tadqiqot natijalariga asoslanishi hamda samaradorligi	129
Dehqanova M.G'. Daktilema paydo bo'lishi va uning foydalanish turlari	135
Karatayeva L.U. Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlari	141
Yuldasheva S.M. Shaxsning kasbiy faoliyatida uchraydigan asosiy psixologik muammolar	150
Amangeldiyev S.N. O'smirlarda kuzatilayotgan irodasizlikni keltirib chiquvchi sabablar	156
Dilmurodova Z.D. Shaxsda qobiliyat rivojlanishining pedagogik-psixologik omillari	159
Ибадуллаева Ш.Н. Махсус педагогларни касбий фаолиятга тайёрлаш механизмларини такомиллаштириш ижтимоий-педагогик муаммо сифатида	162
Tojiboev M.N. Talabalar tafakkurini rivojlantirishda innovatsion yondashuv	168
Meyliyeva M.S. Tafakkurning innovatsion rivojlanishiga pedagogik hamda psixologik faktorlarning ta'siri	176
Mirzaraximova G.I. Nutq faoliyati va ularning xususiyatlari	179
Yunusova X.Sh. O'zbekiston respublikasida inkluziv ta'limni tadbiq qilish masalalari	185

Abdurasulov J. Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fanining bugungi kundagi pedagogik va psixologik dolzarbligi	191
Ozodqulov O.B. Ta'lim muassasalari rahbarlarining samarali boshqaruv faoliyatida sog'lom va ijodiy muhitni rivojlantirish omillarining kognitiv tahlili	196
Kobilova Sh.X. Inklyuziv ta'limni uzluksizligi ta'minlash va uni pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlashning nazariy jihatlari	201
Turakulov B.N. Ekopsixologik kreativ qobiliyatini rivojlantirishning psixologik omillari	206
Vafoyeva G.B. Pedagogik jamoada sog'lom muhitni shakllantirish va rivojlantirishning afzalliklari	210
Burxonova M.B. Muomala odobi – axloqiy va muomala madaniyatning muhim elementi sifatida	214
Raxmanova D.U. Talabalarining intellektual faoliyatini optimallashtirishning psixologik determinantlari	220
Abduqodirova D.E. Talabalarda emotsional kreativlik sifatlarini rivojlantirish	224
Xurramov K.M. Personalni korporativ boshqarishning ilmiy-nazariy asoslari	230
Kadirova X.A. Jadid adabiyoti namondayalarining ta'lim tarbiyaga oid asarlaridan samarali foydalanish	235
Janbayeva M.S. Interfaol metodlar asosida bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy mobilligini shakllantirish	241
Temirbekova A.O., Yusupbayeva L. Inklyuziv ta'lim sharoitida ona tili o'qitishning innovatsion pedagogik usullari	248
Rustamov B.X. Falsafa kategoriyalari asosida pedagoglarning prognozlash ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyasi	253
Qazoqova D.Q. Umumta'limda biologiyani vitagenlashtirilgan ta'lim texnologiyalari asosida o'qitishni takomillashtirish metodikasi	257
Abduvaliyev N.A. "Tarbiya" fanini o'qitishda kundalik-amaliy topshiriqlarning pedagogik zarurati:tajriba va zamonaviy yondashuvlar	264
Usmonova D. O'quvchilarda bag'rikenglik munosabatini shakllantirish	274
Abduvaliyev N.A. Kundalik-amaliy topshiriqlar va uning o'quvchilar kognitiv mustaqilligini rivojlanishdagi ahamiyati	280
Turdiyeva Sh.A., Toshlanova M. Yosh avlodni oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik jihatlari	290
Абдуллаев А.А. Халқ ўйинлари узлуксиз таълимда жараёнида	297
Abdullayev E.Z. Bo'lajak o'qituvchilarni sun'iy intellekt vositasida o'quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish faoliyatiga tayyorlash	302
Narimbaeva L.K., Musaeva G.M. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot xususiyatlari	309
Xamrayeva A.F. Talabalarda o'ziga ishonch tuyg'usini shakllantirishning psixologik determinantlari	316
Ўролбоева Д.С. Педагог тарбиячиларда компетентликни ривожлантириш	321
To'lanova M.M. Bo'lajak pedagoglarda kasbiy deformatsiya psixodiagnostikasi va psixokorreksiya masalasi	328
Sayfiyeva Y.O'., Fayzullayev R.X. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini baholash	333
Бегимқулов Ҳ. Ш. Рақамлаштириш муҳитида педагогнинг ахборот компетентлиги мазмуни ва ривожлантириш муаммолари	338
Холмухамедов Т.М. Техникум талабаларининг кўникмаларни ривожлантиришда шахсга йўналтирилган таълимни амалга оширишнинг аҳамияти	344
Djumaniyazov I.I. Tarixni o'qitish jarayonida talabalarda vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish texnologiyasi	349

Шин А.В. Управление кадрами в высшем образовании: эффективные модели и подходы	355
Чориев И.Р. Современное состояние реализации воспитательной деятельности в высших образовательных организациях	368
Канлыбаева И.М. Теоретические аспекты развития творческих способностей будущих психологов	375
Джумагулов З.У. Методика развивающего обучения в подготовке будущих учителей технологий	382
Kodirov O. Reflective teaching perspectives of el teaching in uzbek schools	386

МИЛЛИЙ ИДРА ҲАМ РИҶА БИҶЛИК ПИЙКАРЛАРЫ ТАРИИХ ФИЛОСОФИЯ

Adilkariyev X.T., Rasulova A.M. Konstitutsiya – yangi madaniy-huquqiy renessans poydevori	391
Talipova Yu.Sh. Sharq allomalari nigohida “Ustoz-shogird” an’anasining o’mi	404
Nomozov M. M., Nuraliyev. X. X. Raqamli kompetentlikning tarix darslaridagi ahamiyati	413
Xushmatova N. Konfliktologiya fanining tarixi	417

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Pulatova D.A. Aralash ta’lim sharoitida talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashning zamonaziy yondashuvlari	423
Raximova X.K. Media ta’lim metodlari orqali talabalarni kreativ fikrlashga o’rgatish mexanizmlarining nazariy asoslari	433

БАСЛАЎИШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТАРБИЯ

Нарманов А.Х. Бошланғич таълим ёпидаги болалар тарбиясида халқ оғзаки поэтик ижодининг ўрни ва аҳамияти	444
Achilova M.S. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar emotsional sohasi psixofiziologiyasining asosiy xususiyatlari	448
Egamberdiyeva N.A. Inklyuziv ta’limga jalb qilingan autizm sindromli bolalar bilan ishlashda o’qituvchi va tyutorning birgalikdagi faoliyati	452
Tag’onova G.B. Aqliy rivojlanishda nuqsoni bo’lgan bolalarning o’ziga xos xususiyatlari	457
Madgapilova N.T. Maktab va MTT ta’limida innovatsion logistikasini boshqarish va uning pedagogik kontseptual masalalari	461
Mirkosimova H.M. Boshlang’ich sinf o’qish savodxonligi darslarida nutq o’stirishning psixologik xususiyatlari	469
Xusanova N.B. 6-7 yoshli bolalardagi xavotirli holatlarning psixologik xususiyatlari	475
Abduraxmanova Sh.B. Intellektida muammolari bo’lgan zaif eshituvchi bolalarning predmetli amaliy faoliyatini rivojlantirish metod va vositalari	478
Saparova U.B. Tarbiya fani asosida bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarida iqtisodiy tarbiya ko’nikmalarini shakllantirishda sharq mutafakkirlari tarixiy merosining o’mi	484
Shonazarova S.R. Boshlang’ich sinf o’quvchilarida falsafiy aksiologik yondashuvni takomillashtirish metodikasi	492
Ziyaqulova M.Sh. Boshlang’ich sinf o’quvchilarida shaxslararo muloqot madaniyatini shakllantirish	498
Bobumurotov S.M. Boshlang’ich ta’limda variativ tushunchalarni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari	503
Gimazutdinov R.G. Boshlang’ich sinf o’quvchilariga badminton o’yni texnikalarini o’rgatish metodikasi	508

Raxmonov A. R. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ijtimoiy pedagogik faoliyatga tayyorlashning zaruriy shart-sharoitlar	514
Kodirova M.E. Harakatli o'yinlar orqali tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining axloqiy va irodaviy sifatlarini shakllantirish	520
Tursunboyeva Z. U. Atrof-olam bilan tanishtirishga oid didaktik o'yinlar	526
Xamidova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish mezonlari	532
Xamidova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarda innovatsion fikrlashni shakllantirish mexanizmlari	538
Калмуратов Т.Н. Maktabgacha ta'lim tizimi ra'xbar va pedagog xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish b'uyicha mexanizm	547
Эшчанова Г. А., Кузиева Р. Р. Образовательно – воспитательное значение жанра басни в начальных классах	558
Азизова Э.А. Готовность ребенка к школе: важность обучения в дошкольном возрасте	563
Kadirova N.R. The need for social-pedagogical assistance to form the social adjustment of children educated individually at home	569

ТАСВИРИЙ САЪНАТ

Kurbanova A.T. San'at ta'limida raqamli transformatsiyani joriy etish dolzarb pedagogik muammo sifatida	575
--	-----

СОЦИАЛЛЫҚ ПЕДАГОГИКА

Нормуродова Б.А. Оилада болаларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялашда халқ миллий анъаналаридан фойдаланиш	582
Sultanova D.A. Boshqaruvning mohiyati: boshqaruv psixologiyasi va boshqaruv pedagogikasi	593
Hakimova I.X. Bo'lajak maktab menejerlarida ijtimoiy kompetentliklarini shakllantirish shart-sharoitlari	598
Karimova S.P. Oila - ta'lim muassasasi va ijtimoiy borliqda o'sib kelayotgan avlodni shakllantiruvchi muhim ijtimoiy institutlar sifatida	603
Xamrayeva A.F. Bolalarda ijtimoiy ongini shakllantirish	609
Xushmatova N.A. Mojaroning signallari – inqiroz va tomonlar o'rtasidagi keskinlik	615
Муродова У.Д. Хамшираларнинг ижтимоий-эмоционал муносабатини шакллантириш механизmlари билан боғлиқ тренингларни қўлланилиши	622
Абдужаббаров М. Глобаллашув шароитида этномаданият ва трансформацион жараёнлар	628
Умарова Ш.А. Психологическая поддержка мигрантов и их семей в обществе	631

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲАМ СПОРТ

Djurabayeva D.E. Maktabgacha yoshdagi serebral falaj bolalarni maxsus jismoniy mashqlar orqali harakat faolligini oshirish samaradorligi	636
Halimova F.K. Biatlonchilarning jismoniy rivojlanganlik ko'rsatkichlarining tuzilishi	642
Tunyan A.A. Voleybol o'yini texnikasini o'rganishda o'yinchilarga qo'yilgan talabalar	649
Ataxanov H.K. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish	655
Tursunov A. O'zbekistonga voleybolning kirib kelishi va rivojlanishi	660
Arislanov I.T. Futbol sportini rivojlantirishning maqsad va vazifalari	664
Ergashev R.Q. Kurashchilarning jismoniy harakatlari va texnik tayyorgarligi	668
Yusupov E.T. Kurash sportini rivojlantirish hamda takomillashtirish	672

Shukurllayev J.M. Kichik voleybol sport turiga tayyorlash akmeologiyasini voleybolga integratsiyalash mexanizmining determinantlari va tamoyillari	676
Xo'janiozov B. I, Zokirov R.O. Barkamol shaxsni voyaga yetkazishda oilaviy muhitning o'zmi	680
Shermatov M.N. Yosh futbolchilarning jismoniy tayyorgarligini o'rganish va tezkorlikni rivojlantirish xususiyatlari	685
Nazarov A. I Umumta'lim maktablarida voleybolchilarni jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish asoslari	689
Achilov T. S. Kurash harakatlari texnika va taktikasi o'rgatish metodikasi	694
Норкулов Ш.М. Болалар спортида машғулотларга ўргатишнинг дастлабки босқич ва услублари	698
Turg'unov B. O'. Voleybol ta'lim yo'nalishida taxsil oluvchi talaba qizlarda kasbiy mahoratni rivojlantirish	702
Тургунов Б. Волейбол таълим йўналишида тахсил олувчи талаба қизларда касбий маҳоратларнинг шаклланишнинг назарий-методик жиҳатлари	708
Arabjonov Sh.Sh. Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha iqtidorli bolalar bilan ishlash texnologiyasini	712
Abdullaev G'.A. O'rta masofalarga yuguruvchilarning musobaqa oldi mashg'ulotlarida qayta tiklanish jarayonlarini boshqarish	717
Usmonova Sh.T. Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion ta'lim texnologiyalarini foydalanish	724
Xurramov E.E. Jismoniy madaniyat o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlashda xalqaro tajribalardan foydalanish	727
Allabergenov Z.U. Jangovor samboni texnik-taktik usullardan foydalanish masalasi	733
Raxmatullayev T.A. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisini kasbiy faoliyatga tayyorlash	739
Tursunqulov M.M. Yosh futbolchilarda tezlik fazilatini rivojlantirish uslublari	744
Tursunqulov M.M. 10-11 yoshgacha bo'lgan yosh futbolchilarning tezkorlik sifatini va texnikasini rivojlantirish masalasi	749
Худайбергенов З.Б. Анализ влияния разнообразия стилей вольной борьбы на стратегии и результаты соревнований	754

PERSONALNI KORPORATIV BOSHQARISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Xurramov K.M.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Maktab menejmenti” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: personal, xodim, boshqarish, personalni boshqarish, korporativ boshqarish, iqtisodiyotni boshqarish, bozor munosabatlari.

Ключевые слова: персонал, работник, менеджмент, управление персоналом, корпоративный менеджмент, экономический менеджмент, рыночные отношения.

Key words: personnel, employee, management, personnel management, corporate management, economic management, market relations.

Резюме:

Maqolada personalni korporativ boshqarishning ilmiy-nazariy asoslari bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Резюме:

В статье приводятся предложения и рекомендации по научно-теоретическим основам корпоративного управления персоналом.

Summary:

The article presents proposals and recommendations on the scientific and theoretical foundations of corporate personnel management.

Korxonalarda personalni boshqarish, shu jumladan korporativ boshqarish nazariyasi yaxlit ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatidagi xo‘jalik yurituvchi sub’ektda inson omili roli xususidagi bilimlar tizimini tashkil etadi. Bu bevosita menejment, ya’ni ishlab chiqarish samaradorligini oshirish maqsadi ko‘zlanadigan boshqarish strategiyasi va taktikasi, prinsiplari, usul va uslubiyoti, shakllari bilan bog‘liqdir.

O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov “Boshqarish tizimini takomillashtirish, ...barcha darajadagi rahbarlar menejmentning zamonaviy usullariga ega bo‘lishi alohida e’tiborga loyiq” ekanligini ta’kitlab o‘tganlar.

Insoniyat boshqaruvni tashkil etish usullariga o‘tmishda ham katta e’tibor berilganligidan dalolat beradi. Xususan, Amir Temur markazlashgan ulkan

saltanatini idora etish tartibi o‘sha davr boshqaruvining namunasi hisoblangan. Buyuk Sohibqiron hokimi mutlaq bo‘lgan, markaziy ma’muriyat esa Devonbegi (Bosh vazir) boshchiligidagi etti vazirdan iborat edi.

Bu haqda Amir Temurning o‘zi: “Amr qildimki, to‘rt vazir har kuni devonxonada hozir bo‘lsinlar. Birinchisi mamlakat va raiyat vaziri... Ikkinchisi – sipoh vaziri... Uchinchisi - ... daromadni omonat tarzida saqlovchi vazirdir. To‘rtinchisi – saltanat ishlarini yurgizuvchi vazir... Yana amr qildimki, chegara erlar va menga tobe mamlakatlarga oid (ishlarga mas’ul) uch vazirdan iborat davlat hay’ati (xolisa) tuzilsin... Bu etti vazir Devonbegiga bo‘ysunishi lozim...”.

Ya’ni vazirlarning birinchisi – mamlakat va raiyat ishlari vazir viloyat va tumanlardan to‘planadigan hosil, soliq-o‘lponlar hamda obodonchilik ishlari bilan shug‘ullangan. Ikkinchisi – harbiy ishlar bo‘yicha, uchinchisi – tijorat, to‘rtinchisi – moliya vazirlari hisoblangan.

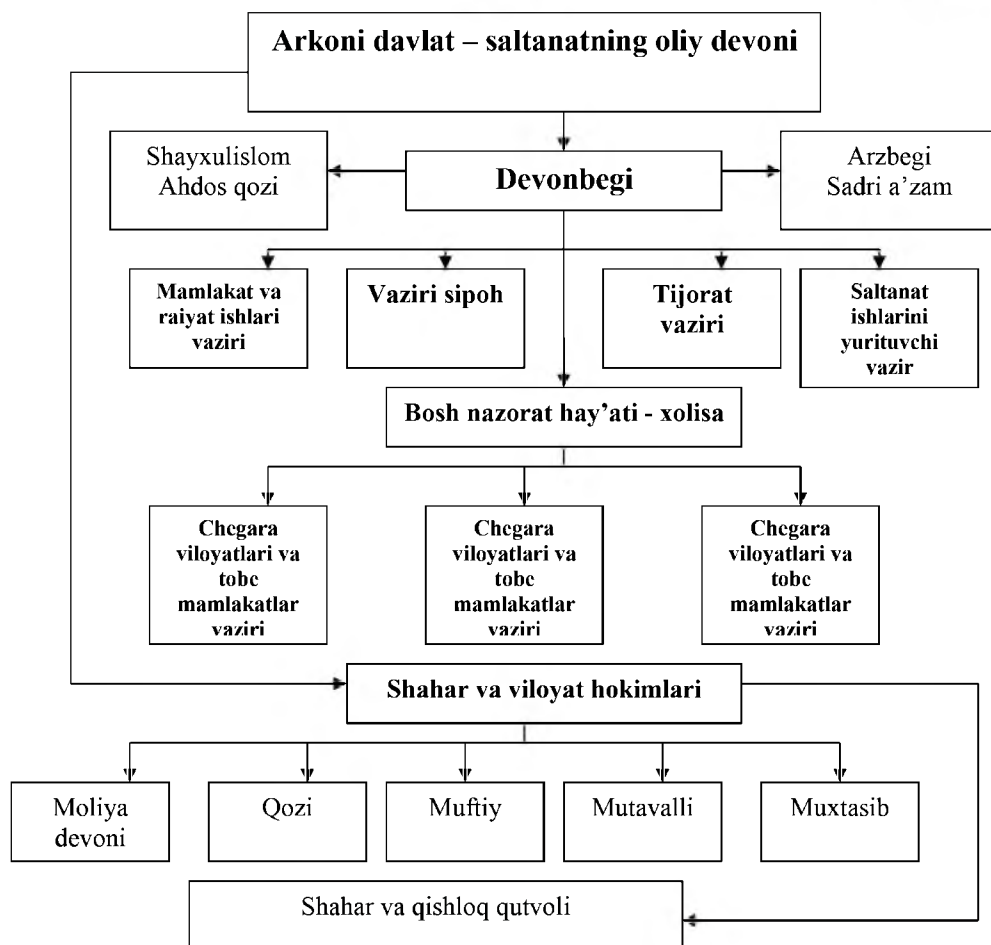
Yana uch vazir chegara viloyatlar va tobe mamlakatlar ishlarini nazorat qilib turish uchun tayinlangan. Ular mazkur viloyat va mamlakatlardan davlat xazinasiga kelib tushadigan daromadlarni nazorat qilish hamda shu vazifalar bilan bog‘liq moliyaviy ishlar bilan shug‘ullangan. Bu uch vazir saltanatning bosh nazorat hay’ati – “xolisa”ni tashkil etgan.

Shu bilan birga markaziy ma’muriyat huzurida arz-shikoyatlar, saltanatdagi ahvol to‘g‘risida ma’lumot to‘plab, oliy mahkamaga muntazam axborot etkazib turadigan Arzbegi, vaqflarni boshqaruvchi Sadri a’zam, shariat ahkamlari va din aqidalari bajarilishini nazorat qiluvchi Shayxulislom, adliya ishlari bo‘yicha belgilangan Ahdos (bosh) qozi lavozimlari joriy etilgan.

Amir Temur saltanati ma’muriy jihatdan ulus, viloyat va tumanlarga bo‘lingan, ularni tegishli ravishda hokim, noib va tumanboshilar boshqargan. Har bir shahar va viloyatda o‘z hokimi, moliya devoni, qozisi, muftiysi, mutavvallisi va muxtasibi (moliyaga xilof ishlarni tekshiruvchi) bo‘lgan. Har bir shahar va qishloqda qutvol (harbiy komendant) tayinlanib, unga mudofaa vazifalari yuklatilgan. Mahalliy ma’murlar Arkoni davlat – saltanatning oliy devoniga bo‘ysungan.

Iqtisodiyotda boshqarish deyilganda “xo‘jalik ob’ektlarining iqtisodiy tizimi holatini tartibga solish va yo‘naltirish jarayoni; sub’ektlar, idoralar, tashkilotlar, kishilar va iqtisodiy ob’ektlarga ongli maqsadga muvofiq ta’sir ko‘rsatish” anglanadi. Boshqarish “ularning faoliyatini yo‘naltirish va ko‘zlangan natijalarga erishish maqsadlarida amalga oshiriladi”.

Bozor iqtisodiyoti sharoitlarida xodimlar mehnat faoliyatini tashkiliy jihatdan ta’minlash personalni boshqarish deyiladi. Personalni boshqarish

Rasm. Amir Temur saltanatida davlat boshqaruvi

(Personal management) tadrijiy rivojlanishi natijasida inson resurslarini boshqarish (Human resource management), keyinroq esa Insonni boshqarish (Human being management) nomlarini ham oldi.

Personalni boshqarishning ilmiy ta'riflari ko'p. Masalan, Yu.I.Muxin fikriga ko'ra: "Personalni boshqarish – bu o'zaro bog'liq iqtisodiy, tashkiliy va ijtimoiy-psixologik usullar majmuasi (tizimi) bo'lib, u mehnat faoliyati samaradorligi va korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlashga qaratilgan", deb izoh beriladi.

Odegov Yu.G. esa "Personalni boshqarish - ish kuchi salohiyatini rivojlantirilishi hamda tashkilot darajasida undan samarali foydalanish uchun shart-sharoitlar yaratish bo'yicha o'zaro bog'liq tashkiliy-iqtisodiy va ijtimoiy chora-tadbirlar tizimidir", degan xulosa chiqaradi.

Professor Q.X. Abdurahmonov ta'rifiga ko'ra: "Personalni boshqarish alohida har bir xodim va umuman korxonada manfaatlarini ta'minlash maqsadida inson salohiyatidan samarali foydalanishga qaratilgan tashkiliy, ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik, axloqiy va huquqiy munosabatlar tizimidir".

Iqtisodiyot fanida personal deyilganda korxonada qonuniy rasmiylashtirilgan, xo'jalik faoliyatini amalga oshirishda ishtirok etayotgan jismoniy shaxslar jamoasi, ya'ni yuridik shaxs bo'lgan korxonada bilan munosabatlarini mehnat shartnomasi orqali tartibga soladigan, korxonada maqsadiga erishishni ta'minlash imkonini beradigan muayyan sifat salohiyatlariga ega xodimlar jamoasi tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida personal mehnatga oid munosabatlar sub'ekti sifatida "xodim", deb ataladi.

Iqtisodiyot fanida "korporativ boshqaruv" deyilganda boshqaruvning kollegialligi tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasida bozor munosabatlari shakllanishi bilan mamlakat iqtisodchi olimlarining korxonalarda personalni korporativ boshqarish muammolariga e'tibori kuchaydi. Xususan, Berkinov B.B. xulosasiga ko'ra: "Korporativ boshqaruv – boshqaruv tizimi bo'lib, u bir-biriga bog'liq ko'plab tashkil etuvchilar, jumladan qonunchilik, qonunosti hujjatlari hamda korporatsiyani mulkdorlar, boshqaruvchilar va kreditorlar tomonidan nazorat qilishning ichki mexanizmi hisoblanuvchi ichki me'yoriy hujjatlar majmunini o'z ichiga oladi".

Tadqiqotchi Xoshimov A.A. korporativ boshqaruvga tor va keng ma'noda ta'rif bergan: "Tor ma'noda korporativ boshqaruv menejerlarning korxonani mulkdorlar – aksiyadorlar manfaatlarini yo'lida boshqarish bo'yicha faoliyatini ta'minlashdan iborat", "Keng ma'noda korporativ boshqaruv – korporatsiya faoliyatiga ulush qo'shuvchi ham moliyaviy, ham nomoliyaviy sarmayadorlarning manfaatlarini hisobga olish va himoyalash tizimidir".

Korporativ boshqaruv xususida mamlakatimiz yana bir olimi Xamidulin M.B. fikri e'tiborga sazovor. U: "Korporatsiya – iqtisodiyot sub'ektlari (fuqarolar va yuridik shaxslar) kapitali investitsiyasiga asoslangan, xo'jalik faoliyati yuritish uchun zarur bo'lgan yuridik mustaqillik va kiritgan kapitali ko'payishidan manfaatdor bo'lgan mulk egalari va investorlarga hisob beradigan, tegishli vakolatlariga ega, boshqaruv organlari tomonidan boshqariladigan va tartibga solinadigan yagona ishlab chiqarish kompleksidir. Korporativ boshqarish ob'ekti umuman kompaniya (firma, korxonada) xo'jalik faoliyati va uning aniq bir sohasi (ishlab chiqarish, moliya va hokazolar)dir. Agar bu faoliyat foyda

olishga va daromadni ko‘paytirishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, u korporativ boshqarish orqali amalga oshiriladi”.

Jahon banki esa “Korporativ boshqaruv xo‘jalik jamiyatlariga qonun hujjatlari asosida investitsiyalarni jalb etish va samarali ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish imkonini beradigan faoliyat”, deb hisoblaydi.

Xulosa. Korporativ boshqaruv bo‘yicha yuqorida qayd etilgan ta‘riflarni umumlashtirgan holda, fikrimizcha, quyidagi xulosa chiqarish mumkin:

1. Korporativ boshqaruv qonun hujjatlari asosida amalga oshiriladi.
2. Korporativ boshqarish - xo‘jalik yurituvchi sub‘ektni mulkdorlar (aksiyadorlar, paychilar, investorlar) manfaatlarini ko‘zlagan holda boshqarish.
3. Korporativ boshqarish - mavjud inson, moliyaviy, moddiy resurslardan eng yuqori iqtisodiy samara olinishini ta‘minlashga asoslangan boshqarish.
4. Mulkdorlar(aksiyadorlar, paychilar, investorlar)ga korxonaga moliya-xo‘jalik faoliyati natijalari to‘g‘risida muntazam hisob berib borish.
5. Korxonaga ichki nazoratining samarali tizimini yaratish.

Bu xulosalar asosida biz korporativ boshqaruvga quyidagicha ta‘rif beramiz: “Korporativ boshqaruv – qonun hujjatlari, kollegiallik prinsipi asosida, mulkdor(investor)lar manfaatlarini ko‘zlagan, ularga hisob berib boradigan, resurslardan eng samarali foydalangan holda ishlab chiqarish (xizmat ko‘rsatish) samaradorligini oshirish, foyda olishni ko‘paytirish maqsadi ko‘zlangan boshqaruv faoliyatidir”.

Adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q.X., Xolmo‘minov Sh.R., Zokirova N.Q. Personalni boshqarish: –T.: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2008. -9, 304 b.
2. Davlat qurilishi va boshqaruv. –T.: G‘ofur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2007. -22 b.
3. Suyunov D.X. Korporativ boshqaruv mexanizmi: muammo va echimlar. –T.: Akademiya. 2007. -54 b.
4. Temur tuzuklari. –T.: Sharq. 2005. -103-104 b.
5. Xurramov K.M. Ta‘limdagi zamonaviy innovatsion texnologiyalar. «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириш» Илмий-методикалық журнал. 2023 йил № 5/3 267-271 b.

ISSN 2181-7138

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеу институтының Ж. Орынбаев атындағы Қарақалпақстан филиалы

**«МУГАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИУ»**

№ 5/2

Нөкис — 2024

Басып шығыуға жууапкер:

А. Тилегенов, С. Нуржанов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов

Компьютерде таярлаған:

П. Реймбаев, З. Ниязымбетова

Мәнзил: Нөкис қаласы, Ерназар Алакөз көшесі №54

Тел.: +998 61 224-23-00, +998 61 224-01-34

e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,

mugallim-pednauk@umail.uz

www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

www.KRTEACH.UZ

Журналға келген мақалаларға жууап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим хам үзликсиз билимлендириу» журналынан алынды, деп көрсетилиуи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген маглыуатларға автор жууапкер.

Оригинал-макеттен басыуға рухсат етилди 09.10.2024. Форматы 70x100¹/₈

«Таймс» ғарнитурасында офсет усылында басылды.

Шәртли б.т. 31. Нашр. т. Нұсқасы _____ Буйыртпа №

